



סיכום מושב מס' 4: מעקירה לתקומה: אתגרי השיקום הכלכלי של המפונים ותושבי קו העימות

יו"ר המושב: יוחנן פלסנר, נשיא המכון הישראלי לדמוקרטיה

ח"כ זאב אלקין, שר במשרד האוצר והאחראי על שיקום הצפון והדרום

חבר הכנסת אלקין פתח את דבריו בהצגת התמונה המורכבת של אתגרי השיקום, תוך הבחנה ברורה בין המצב בדרום לצפון. בדרום, מרבית היישובים שבו לפעולתם, אך מספר יישובים נותרו תחת מגבלות ביטחוניות חמורות, המונעות את חזרת התושבים אל בתיהם. בשל כך, נדרשת שתי סוגי מדיניות: מחד גיסא, המשך ליווי ופיתוח עומק של יישובים שכבר חזרו מנהלת תקומה מתמחדת במקביל עם שתי משימות: שיקום ופיתוח של יישובים שכבר חזרו לצד תמיכת חירום בקהילות שנותרו מנועות ביטחונית.

אתגר מהותי נוסף שציין הוא אי הוודאות הביטחונית בדרום, אשר מקשה על קביעת לוחות זמנים ברורים לחזרה מלאה. אף שהתוכניות המקוריות כיוונו לשוב לכלל היישובים במהלך הקיץ, המצב בשטח אינו מאפשר תכנון מדויק. במקביל, נדרש להתמודד עם ירידה בתקציב בין היתר על מנת לכלול במסגרת התמיכה גם יישובים שנפגעו מן הלחימה אך אינם נכללים בגבולות שהוגדרו בתחילה כמרחב הזכאות לסיוע. אלקין עמד גם על הקושי לפעול מול יישובים קטנים או מפוזרים, שאינם משתייכים לרשויות מאורגנות, והדגיש את החשיבות בגיבוש תפיסה מערכתית הרואה לא רק את התשומות הניתנות, אלא את התוצרים ואת ההשפעה בפועל על איכות החיים. הוא הדגיש כי אין די בשיקום; יש לבנות "דרום משופר" לרבות הכפלת האוכלוסייה בעשור והרחבת שירותי חינוך, בריאות ותעסוקה כך שישמרו על רמתם גם בעת גידול דמוגרפי. תקומה עצמה אמורה להיסגר בעוד מספר שנים, ולכן יש לתכנן כבר עתה כלי-המשך למימון ופיתוח.

ביחס לצפון, הציג אלקין תמונה חמורה עוד יותר. האזור סבל מעזיבת אוכלוסייה עוד לפני המלחמה, והפינוי הממושך שנמשך כשנה וחצי יצר ניתוק ממשי בין התושבים לבין יישוביהם. רבים מהם נטו להשתקע באתרים חלופיים, ובכך התחזקה ההתרחקות מן הרצון לחזור. הוא התריע כי המענה הממשלתי לצפון התעכב יתר על המידה, ונעשה ללא תשתית ארגונית מספקת. כך, בעוד שבדרום פועלת מנהלת ייעודית בת עשרות עובדים, בצפון קיימת כיום מסגרת קטנה ודלה, אשר נדרשת לתת מענה לאוכלוסייה גדולה בהרבה ולמרחב גיאוגרפי רחב ומורכב.

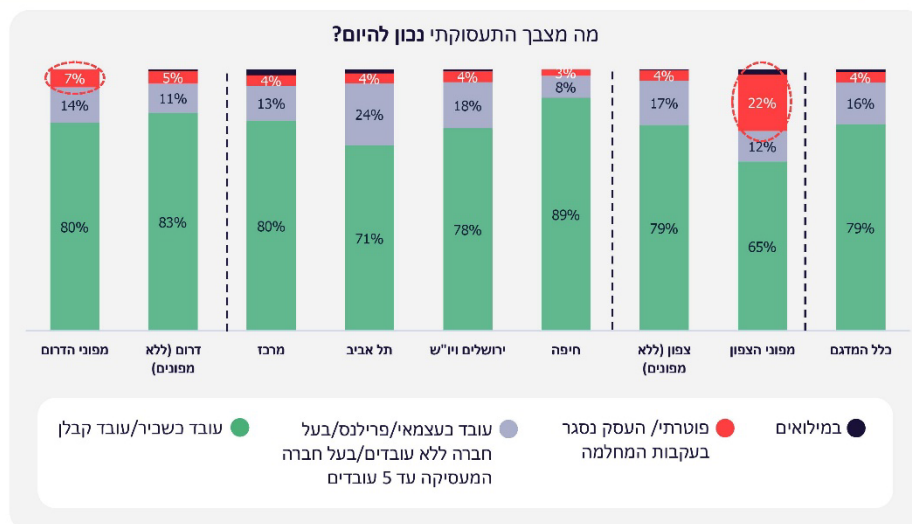
בדבריו הדגיש את הצורך במיקוד התקציבים ביחומות רחבות היקף, אשר תהיינה בעלות השפעה מהותית על עתיד האזור. כדוגמה, העלה את האפשרות להקים מוסד אקדמי משמעותי בגליל העליון. לדבריו, שיתוף הציבור בתכנון מהלכי השיקום, בהובלת הרשויות המקומיות ותוך דיאלוג עם התושבים, הוא תנאי קריטי להצלחה של כל תוכנית שיקום אמיתית.



דפנה אבירם-ניצן, מנהלת המרכז לממשל וכלכלה ומנהלת הכנס, המכון הישראלי לדמוקרטיה

אבירם-ניצן פתחה את דבריה על כך שקיים מחסור במידע מוסדי ומקיף בנוגע למצבם הכלכלי והחברתי של המפונים. לדבריה, אף שעברו כמעט שנתיים מאז פרוץ המלחמה, אין נתונים רשמיים עדכניים על הכנסות, תעסוקה, או מאפיינים סוציו-אקונומיים של אוכלוסיית המפונים, שכן המוסד לביטוח לאומי לא פרסם נתונים אלו. לטענתה המחסור בנתונים פוגע ביכולתם של מקבלי ההחלטות לגבש מדיניות מבוססת, ממוקדת ואפקטיבית.

לאור היעדר הנתונים, בחר המכון לערוך סקר עצמאי, שבמסגרתו רואיינו כ-1330 נבדקים מכלל האוכלוסייה, לרבות מפונים מאזור הדרום והצפון וכן תושבים שלא פונו. ממצאי הסקר העלו פערים ניכרים ברמת הפגיעה הכלכלית בין האזורים: בקרב מפוני הצפון, עשרים ושניים אחוזים דיווחו על פיטורין, הוצאה לחל"ת או סגירת עסק, לעומת שבעה אחוזים בלבד בקרב מפוני הדרום.



מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, סקר מצבה הפיננסית של האוכלוסייה העובדת עד ערב המלחמה, מאי 2025. מדגם מייצג של 1240 משיבים ועוד 97 מאוכלוסיית המפונים.

מצב
תעסוקתי
נוכחי



כנס אלי הורביץ
לכלכלה וחברה | 2025
של המכון הישראלי לדמוקרטיה



כנס אלי הורביץ

לכלכלה וחברה | 2025

27-28 במאי | ימים שלישי ורביעי | כ"ט באייר-א' בסיוון התשפ"ה | מלון אוריינט, ירושלים

של המכון הישראלי לדמוקרטיה

יו"ר הכנס: פרופ' קרנית פלוג | מנהלת הכנס: דפנה אבירם ניצן | נשיא המכון: יוחנן פלסנר

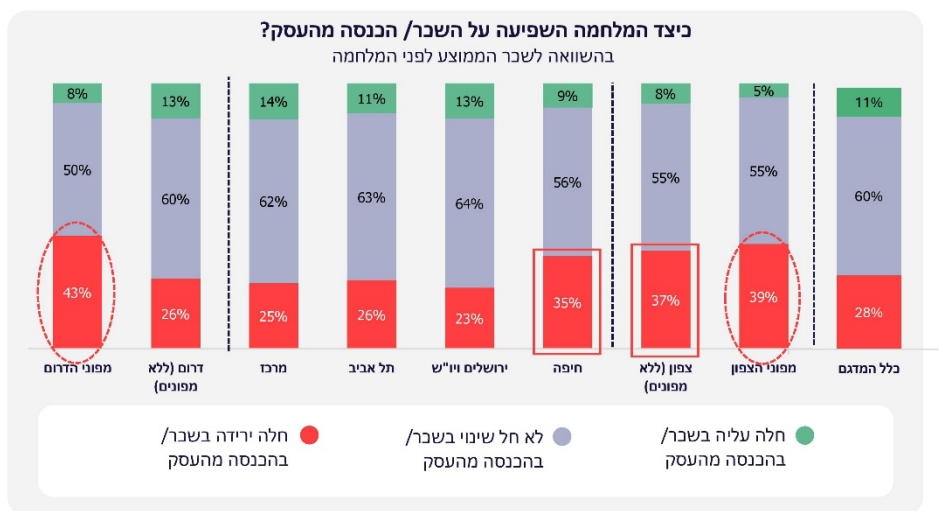
קרן דליה ואלי
הורביץ בע"מ

המכון הישראלי
לדמוקרטיה



שיעור הירידה בהכנסה היה גבוה במיוחד, כארבעים ואחת אחוזים מקרב המפונים דיווחו על ירידה ממשית בשכר או בהיקף העבודה. מעניין לציין כי גם בקרב תושבים שלא פונו, נרשמה פגיעה כלכלית דומה, עדות לכך שהשלכות המלחמה רחבות הרבה יותר ממעגל המפונים בלבד.

קרן דליה ואלי
הורביץ בע"מ



מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, סקר מצבה הפיננסי של האוכלוסייה העובדת עד ערב המלחמה, מאי 2025. מדגם מייצג של 1240 משיבים ועוד 97 מאוכלוסיית המפונים.

השפעת
המלחמה
על ההכנסה
האישית

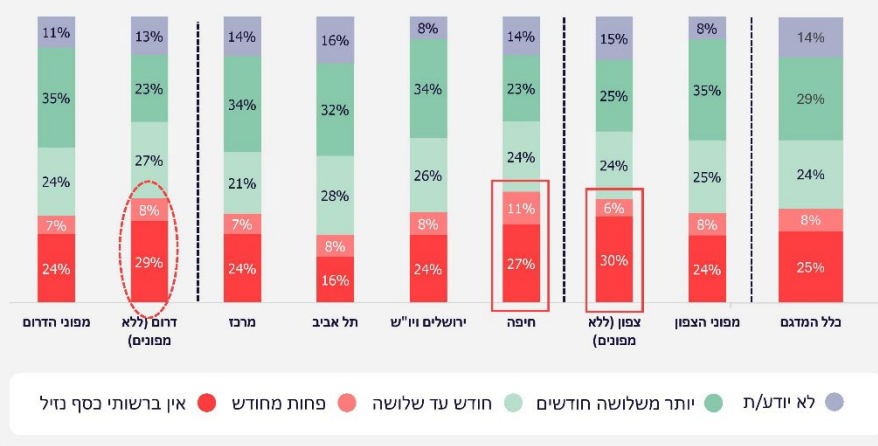


כנס אלי הורביץ
לכלכלה וחברה | 2025
של המכון הישראלי לדמוקרטיה



עוד ציינה כי המפגשים עצמם קיבלו מענקים ממשלתיים שסייעו לייצב את מצבם הכלכלי באופן חלקי. לעומתם, תושבים אשר נשארו ביישוביהם סבלו לעיתים מפגיעה חמורה אף יותר, בעיקר בתחום הנזילות הפיננסית והיכולת לעמוד בהתחייבויות שוטפות. אבירים-ניצן קראה להקים מערך סדור של איסוף, עיבוד ופרסום נתונים על אוכלוסיית המפגשים, אשר יהווה תשתית הכרחית לעיצוב מדיניות.

לכמה זמן יספיק הכסף הנזיל של משק הבית?



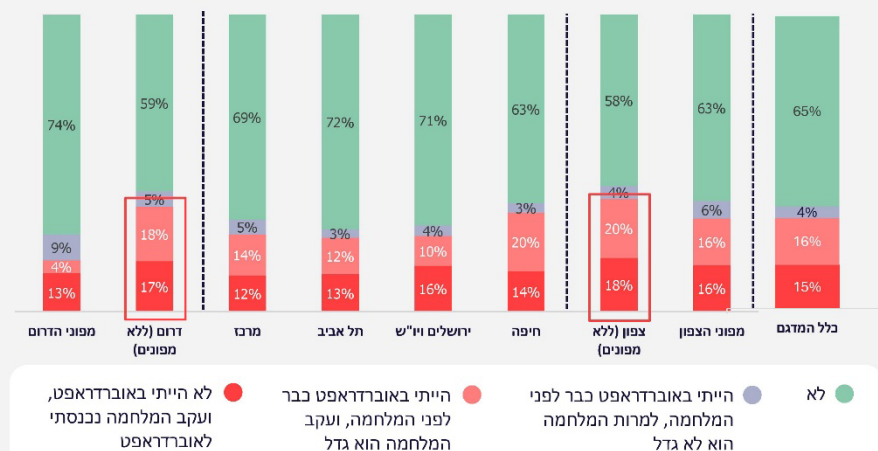
מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, סקר מצבה הפיננסית של האוכלוסייה העובדת עד ערב המלחמה, מאי 2025. מדגם מייצג של 1240 משיבים ועוד 97 מאוכלוסיית המפגשים.

מצב נזילות משקי הבית



כנס אלי הורביץ
לכלכלה וחברה | 2025
של המכון הישראלי לדמוקרטיה

האם המלחמה גרמה למשק הבית להיכנס לאוברדראפט או להגדיל?



מקור: המכון הישראלי לדמוקרטיה, סקר מצבה הפיננסית של האוכלוסייה העובדת עד ערב המלחמה, מאי 2025. מדגם מייצג של 1240 משיבים ועוד 97 מאוכלוסיית המפגשים.

השפעת המלחמה על האוברדראפט של משקי הבית



כנס אלי הורביץ
לכלכלה וחברה | 2025
של המכון הישראלי לדמוקרטיה



יואב בן צור, שר העבודה

שר העבודה והרווחה, בן צור, פירט את הצעדים שנקט משרדו מאז תחילת הלחימה לטובת האוכלוסיות שנפגעו, כמו המפונים ומשרתי המילואים. לדבריו, המשרד פעל באופן נרחב להענקת חבילות סיוע ומענקים כספיים משמעותיים, תוך צמצום הליכים בירוקרטיים משמעותיים. בין הפעולות שצוינו: ירידי תעסוקה שנערכו ברחבי הארץ, סיוע לעסקים קטנים, והארכת תקופות ההגנה התעסוקתית הניתנות לחיילים ששבו ממילואים. הוא הדגיש כי התמיכה ניתנה לא רק למי שפונה בפועל, אלא גם לאוכלוסיות שנפגעו מהמלחמה.

בן צור ציין כי המענקים היה גבוהים מאוד במטרה לאפשר יציבות כלכלית מיידית ולהקל על תקופת המעבר. לצד זאת, הביע הסתייגות מן הנתונים שהוצגו קודם לכן על ידי דפנה אבירם-ניצן, וטען כי ברשותו נתונים עדכניים ורשמיים, המצביעים לדבריו על תמונה חיובית יותר.

אביעד פרידמן, ראש מנהלת תקומה

פרידמן פתח את דבריו בתיאור הפעילות של מנהלת תקומה, הכולל שיקום של למעלה אלפי בתים וחתומה על הסכמים עם גופים מבצעים - משימות שבוצעו תוך חודשים ספורים. מתוך תקציב כולל של 19 מיליארד ש"ח שהוקצה למנהלת, הועברו בפועל כ-17.5, חלק גדול כבר הוצא על מגורים זמניים, שיקום פיזי, ביטחון, תשלומים למפונים, וחיזוק מערכות חינוך, בריאות ותרבות.

פרידמן הדגיש כי למנהלת תקומה מנדט תחום בזמן, לטענתו המנהלת עתידה להסתיים עוד כ-3 שנים, ובסיומם תועבר האחריות לרשויות המקומיות. לדבריו, הצלחת המנהלת תימדד ביכולתה להעביר את מושכות השיקום והפיתוח חזרה לראשי המועצות ולנבחרי הציבור. הוא הבהיר כי המנהלת פועלת בשקיפות מלאה ומשתפת פעולה שוטפת עם הרשויות, הציבור והפילנתרופיה, וכי ניתן לעקוב במדויק אחר הקצאת התקציבים והוצאותיהם.

בהתייחס לעתיד, פרידמן שרטט חזון מקיף לשלוש וחצי השנים שנותרו לפעילות מנהלת תקומה, אשר כולל את החזרת היישובים שטרם שבו למקומם, לצד קידום גידול דמוגרפי משמעותי: מ-64 אלף תושבים לפני הלחימה לכדי 120 אלף. חזון זה מתבסס על פיתוח מכלול תחומי החיים באזור, תוך חיזוק תנאי המחיה הן בעיר שדרות והן בקיבוצים ובמושבים, והקפדה על שמירה על הצביון הקהילתי הייחודי של האזור, המשלב דתיים, חילונים ומסורתיים החיים זה לצד זה, תוך כבוד הדדי וריבוי זהויות.

לשם מימוש חזון זה, הוצגה תוכנית פעולה בעלת ארבעה צירים מרכזיים. הציר הראשון הוא "חזרה וצמיחה דמוגרפית", הכולל הרחבת ההיצע הקיים באמצעות פרויקטים של התחדשות עירונית לצד פתרונות ייחודיים למושבים, במטרה לאפשר לא רק חזרה של התושבים, אלא גם צמיחה והתחדשות. הציר השני נוגע ב"קידום גשוג כלכלי", שבמרכזה פיתוח עוגנים אזוריים חדשים, קידום החקלאות המקומית, העלאת רמת ההכנסה ופיתוח אוריינות דיגיטלית (תחום שזוהה כפער באזור).

הציר השלישי עוסק ב"שיפור איכות החיים" הכוללים צמצום פערים בשירותים הציבוריים, ובראשם מערכת הבריאות. במסגרת זו מושקעים תקציבים ייעודיים לצמצום זמני ההמתנה לרופאים, לחיזוק שירותי הרפואה בקהילה ולשיפור הזמינות, במיוחד בתחומי בריאות הנשים והילדים. כמו כן תחת ציר זה נכלל חיזוק החינוך וטכנולוגיה, תוך שדרוג מערכת החינוך האזורית, חיזוק הישגי התלמידים, והכוונתם לשירות משמעותי ביחידות טכנולוגיות בצה"ל - כבסיס לצמיחה אזורית וביטחוניית כאחד. הציר הרביעי עוסק ב"חיזוק האמון ושביעות הרצון" הכולל את הגדלה באמון במוסדות המדינה תוך חיזוק תחושת הבטחון.



כנס אלי הורביץ

לכלכלה וחברה | 2025

של המכון הישראלי לדמוקרטיה

27-28 במאי | ימים שלישי ורביעי | כ"ט באייר - א' בסיוון התשפ"ה | מלון אוריינט, ירושלים

יו"ר הכנס: פרופ' קרנית פלוג | מנהלת הכנס: דפנה אבירם ניצן | נשיא המכון: יוחנן פלסנר

קרן דליה ואלי
הורביץ בע"מ

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

מטרת העל – עד 120!

הכפלה של תושבי חבל תקומה בתוך עשור מה- 7.10.23, בפיזור גאוגרפי בחבל תוך חיזוק תחושת הביטחון ושמידה על ציביון הקהילות. קידום שגשוג חברתי-כלכלי וחיזוק אמון התושבים במדינה ומוסדותיה.

שיפור איכות החיים	קידום שגשוג כלכלי	חזרה וצמיחה דמוגרפית
חיזוק החוסן האישי שימור וחיזוק איתנות הרשויות והנגשה דיגיטלית שלהן הגדלת זמינות שירותי בריאות עידוד הישגים, מסוגלות וחוסן במערכת החינוך	הגדלת תעסוקה והכנסה הגדלת הפדיון של עסקים מקומיים ומשיכת עסקים חדשים שיפור האוריינות הדיגיטלית של התושבים והרשויות המקומיות	גידול דמוגרפי בחלוקה לרשויות מקומיות חזרת התושבים לחבל שימור וחיזוק אוכלוסיה צעירה בקהילות שימור וחיזוק תפיסת הקהילתיות

חיזוק האמון ושביעות הרצון

חיזוק תחושת הביטחון	שיפור שביעות רצון מהחיים ואופטימיות לגבי העתיד	הגדלת האמון בשירותים ומוסדות
---------------------	--	------------------------------

ההזדמנות הזניק, סגן בכיר לחשב הכללי, מנהל חטיבת משרדים חברתיים, משרד האוצר

הזניק הציג את הרציונל להקמת מטה התיאום הלאומי, יחמה ממשלתית אשר נולדה מתוך הכרה כי ממשלת ישראל לבדה אינה מסוגלת להתמודד באופן מלא עם האתגרים הנרחבים של שיקום הצפון והדרום לאחר אירועי השביעי באוקטובר. כבר בשלבים הראשונים למשבר, הייתה התגייסות מרשימה של החברה האזרחית והמגזר העסקי, והובהר הצורך ביצירת תשתית לשיתוף פעולה בינם לבין המדינה.

באפריל 2024 התקבלה החלטת, שביססה את המטה כגוף ממשלתי המוביל שיתופי פעולה עם המגזר החברתי והעסקי. לאחר תקופת היערכות, הוחלט כי המיזם יתמקד בשלב ראשון באזור הצפון, שם הפערים גדולים יותר והיכולת להביא ערך מוסף משמעותי נראתה ברורה יותר. עם זאת, התברר כי קיימים פערי מידע ניכרים בין הגורמים השונים - לאור המצב הבטחוני לא הייתה וודאות לגבי תוכניות הממשלה, ומכאן הפילנתרופיה התקשתה להבין היכן תוכל להשתלב בצורה אפקטיבית.

עם כניסתו של החשב הכללי החדש בתחילת 2025, קיבלו אנשי המטה הנחיה לחדש את פעילותם והקימו את מטה התיאום הלאומי כזרוע מקצועית, גמישה ויעילה לשיתופי פעולה. תפקידו של המטה הוא כפול: מצד אחד, לאפשר שיתופי פעולה מהירים בין הממשלה לשותפים החיצוניים, תוך הסרת חסמים רגולטוריים ובירוקרטיים ככל הניתן; ומצד שני, ליזום פרויקטים ולחשוף ידע ממשלתי בפני גופי הפילנתרופיה והמגזר העסקי כדי לעודד מעורבות ממוקדת ובעלת ערך.

הזניק הדגיש את החשיבות שבשינוי התרבות הארגונית: מצד הממשלה, להיפתח לשותפים חיצוניים ולסגל שיטות פעולה חדשות; מצד השותפים, להבין את מגבלות עבודת המדינה ולפעול בתוך המסגרת הציבורית. לצורך כך מתקיימים וובינרים בהשתתפות נציגים מהמגזרים השונים, שבהם מציגים משרדי הממשלה את תוכניותיהם. במקביל, פועלים אנשי המטה בשטח בצפון הארץ, על מנת להכיר מקרוב את הצרכים המקומיים ולהתאים את כלי הסיוע למציאות הקיימת.



בנוסף לשיתופי הפעולה, הציג חזניק את יחזמת "קרן צפון" - קרן אשראי בערבות מדינה המציעה תנאים מועדפים לעסקים שנפגעו, במטרה לסייע להשבת הפעילות הכלכלית ולתמוך בצמיחה ארוכת-טווח. לדבריו, הקושי בצפון היה עמוק גם טרם המלחמה, אך האירועים האחרונים החריפו את המצב. עם זאת, הדגיש את תחושת השליחות של המטה.

אסף לנגלבן, ראש המועצה האזורית גליל עליון

לנגבלט תיאר את המציאות המורכבת עמה מתמודדות הרשויות והתושבים בגליל העליון לאחר חודשים ארוכים של לחימה. בדבריו, הדגיש את השיבושים הנרחבים בתפקוד מערכות חיוניות כגון חינוך, בריאות, תעסוקה ותחבורה תופעה שבולטת במיוחד בקרב תושבים שנותרו בעורף תחת איום ביטחוני, אך לא פונו. אוכלוסייה זו, לדבריו, לא זכתה לסיוע שניתן למפונים, מה שהוביל לתחושת שחיקה, הזנחה וחוסר אמון במערכות המדינה.

לנגבלט התריע כי מנגנוני התמיכה הממשלתיים אינם משקפים את רמת הפגיעה בפועל: אזורים שספגו נזקים משמעותיים מקבלים סיוע דומה לאזורים שפגיעתם הייתה פחותה, ובכך נוצרת הטיה שמקשה על שיקום הפריפריה הצפונית. עוד ציין את הפגיעה הקשה ביכולת הפיננסית של הרשויות המקומיות, נוכח הירידה במספר התושבים והיעדר הכנסות.

במישור הכלכלי, לנגבלט טען כי יש לעודד כניסה של עסקים חדשים תוך חיזוק העסקים הקיימים באמצעות אימוץ מודלים הפוכים, במסגרתם עסקים מציעים יחזמות פיתוח ומקבלים תגובה ישירה מהממשלה, במקום להמתין לתוכניות סיוע כלליות. הוא הדגיש את חשיבות ההשקעה המיידית בתשתיות תחבורה, מערכות חינוך ושירותי בריאות - כתנאי סף להשבת אוכלוסייה ולהנעת צמיחה אזורית.

לצד הביקורת, הדגיש לנגבלט מגמות חיוביות של קליטת משפחות חדשות בגליל העליון, אך הבהיר כי מגמות אלו תלויות בתמיכה תקציבית ממשלתית ברורה ומיידית. לדבריו, יש להפסיק לדחות החלטות ולפעול בנחישות להעברת משאבים ויצירת תנאים ממשיים לפיתוח כלכלי וחברתי ארוך טווח בצפון הארץ.

מיכל עזיהו, ראשת מועצה אזורית אשכול

בדבריה הדגישה עזיהו את מחויבות תושבי מועצת אשכול להיבנות מחדש כקהילה חזקה ומובילה. היא התייחסה לקשיים העמוקים שנוצרו באזור מאז השבעה באוקטובר, אך סירבה להגדיר את הקהילה דרך האסון בלבד. במקום זאת, הציגה תמונה של חוסן אזורי - עיבוד קרקעות, חזרה לחיים פעילים, ואמונה ביכולת החברה האזרחית והמדינה לפעול בשותפות.

עזיהו קראה לחשיבה מחדשת על האופן שבו המדינה מתמודדת עם שיקום אזורי גבול. לדבריה, יש להפסיק להחיל מדיניות אחידה על יישובים שונים. היא הדגישה כי יישובים קטנים ובפרט יישובים מרוחקים, נדרשים לתשתיות מותאמות ותמריצים ייעודיים כדי לאפשר להם להתפתח ולצמוח. לדבריה, קיים צורך לעבור מתפיסה כללית של השקעה בפריפריה, לחשיבה אסטרטגית ממוקדת ומותאמת לכל אזור.

עוד הדגישה את הצורך בחיזוק התחבורה הציבורית, מערכת החינוך, שירותי הבריאות, ותעסוקה איכותית, בדגש על יצירת תנאים לקליטת אוכלוסיות חדשות בתחומי ההייטק. לשם כך, קראה לשיתוף פעולה מעמיק בין הממשלה לרשויות המקומיות, ולשינוי הפרדיגמות הרגולטוריות שאינן משקפות עוד את המורכבויות הקיימות בשטח.

עזיהו סיימה את דבריה בבקשה למדינה שלא להותיר את התושבים לבדם במערכה על שיקום יישובי הגבול, אלא לראות במשימה זו חלק בלתי נפרד מהפרייקט הציוני של הדור הנוכחי. לדבריה, תושבי האזור אינם מבקשים שותפות אמיתית שמכירה בעוצמתם, באחריותם ובפוטנציאל הגלום בהתחדשות האזור כולו.



ח"כ יאיר לפיד, יו"ר האופוזיציה וראש הממשלה לשעבר

בדבריו התייחס לפיד למשבר הרב-מערכתי שבו נתונה מדינת ישראל: ביטחוני, מדיני, כלכלי ונפשי. הוא הדגיש את תחושת הכאב המשותפת סביב אירועי השבעה באוקטובר והחטופים, אך הדגיש כי אסור לחברה הישראלית להתמכר לייאוש. במקום זאת, קרא לבנייה מחודשת של התקווה הלאומית באמצעות "קואליציה של תקווה" - שותפות אזרחית רחבה, המעדיפה שיתוף פעולה, בנייה ולקיחת אחריות אזרחית על פני שנאה וריבים.

לפיד טען כי עוצמתה של ישראל נובעת מהחברה האזרחית שלה, ולא רק מהממשלה, והזכיר יחזקות מקומיות וחברתיות כהוכחה לרוח הישראלית. לדבריו, הדמוקרטיה היא מקור עוצמה לאומי, ויש להגן עליה באמצעות חזקת מוסדות המדינה, כללים מוסכמים, שוויון בנטל, הפחתת יוקר המחיה והשבת אמון הציבור בהנהגה. בתוך כך קרא לפעולה מהירה ויעילה, והציע רפורמות כמו ביטול כספים קואליציוניים, לימודי ליבה לכל, חוק גיוס אפקטיבי והפסקת התמיכה הכלכלית למי שאינו משתתף במאמץ הלאומי.

בדבריו הביע אופטימיות, וטען כי ניתן לתקן את הנזק שנגרם, אך רק באמצעות הנהגה אחראית, ממלכתית ונקיית כפיים. לדבריו, תפקידה ההיסטורי של ממשלה עתידית הוא לאחות את הקרעים החברתיים, ולהבטיח שישראל תשוב להיות מדינה בטוחה, הוגנת ודמוקרטית.

ד"ר עמי אפלבוים, יו"ר קרן Ofir SouthUp Ventures

בדבריו הדגיש אפלבוים את החשיבות של ההייטק ככוח מרכזי בכלכלה הישראלית, וטען כי הוא צריך להיות מרכיב יסודי בתוכניות לשיקום ופיתוח הנגב המערבי. לשיטתו, ההתעלמות מההייטק בדיונים על בניית עתיד האזור מחמיצה את ההזדמנות להוביל צמיחה משמעותית ויציבה, ולהבטיח מקורות תעסוקה משמעותיים לתושבים. הוא קרא לראות בחדשנות וביזמות טכנולוגית לא רק יעד בפני עצמו, אלא מנוף לשינוי חברתי וכלכלי רחב.

אפלבוים הדגיש כי יחזקות טכנולוגיות בפריפריה כבר הוכיחו את עצמן, והן מדגימות כיצד ניתן לבסס כלכלה מקומית סביב יזמות, משרות איכותיות וקהילה יצרנית. הוא הציע תוכנית פעולה הכוללת חיזוק ההשכלה הגבוהה באזור והפיכתה לעוגן של מצוינות מדעית, עידוד יזמים מקומיים לפתח רעיונות חדשניים ולהפוך אותם לחברות פעילות, הקמת קרנות הון סיכון ייעודיות לפיתוח בפריפריה, הרחבת התמיכות הממשלתיות לעסקים הפועלים באזורים אלו, ורתימת חברות בינלאומיות לפעול בנגב המערבי.

לסיום, הדגיש אפלבוים כי נדרש שינוי תפיסתי: לא לראות באזורי הגבול מקום שזקוק רק לשיקום, אלא כיעד אסטרטגי שיכול להוביל את ישראל קדימה, כלכלית, טכנולוגית וחברתית.

ליאור שילת, מנכ"ל ג'וינט-תבת

שילת הדגיש כי פיתוח כלכלי לא יכול להיעשות בהתאם לקווים גיאוגרפיים מוגדרים באופן צר, כמו תחום של עד 7 או 9 קילומטר מהגבול. לדבריו, כלכלה איננה נעצרת בגבול גיאוגרפי, ויש להתייחס לצפון ולדרום כאל מרחבים רחבים יותר, הן לצורכי שיקום והן בתכנון לטווח הארוך. הוא הוסיף כי גישה זו נחוצה לא רק מהיבט כלכלי אלא גם מוסרי, שכן נפגעים רבים מתגוררים מחוץ לאותן רצועות מוגדרות, והמדיניות צריכה לשקף זאת.

בהתייחסו לטווח הקצר, שילת הצטרף לדוברים שקדמו לו והדגיש את הצורך הדחוף בהתמודדות עם המצב הקיים בשטח, עוד לפני שמגבשים תוכניות פיתוח ארוכות טווח. הוא ציין כי כיום הרוב המוחלט מהעסקים בצפון ובדרום פועלים בענפי פריון נמוך, בהם חקלאות ותיירות, המהווים את הבסיס הכלכלי המרכזי באזורים אלה. לדבריו, ישנה נטייה במדיניות הציבורית להזניח את התחומים הללו בשל היותם פחות חדשניים או רווחיים בהשוואה לתחומי ההייטק, אך זו טעות. דווקא משום שהענפים הללו מהווים את עמוד השדרה הכלכלי של תושבי האזור, יש להשקיע



בהם באופן שיטתי ולחזקם באמצעים כגון סבסוד, הכשרות מקצועיות, חדשנות בענפי שירות ותמיכה במבני תעסוקה יציבים. שילת ציין כי בג'וינט נעשית כיום עבודה אינטנסיבית בשיתוף עם משרדי הכלכלה, העבודה והפנים, במטרה לקדם תשתיות ותוכניות המיועדות לשפר את מצבם של העוסקים בענפים אלה - לא מתוך פשרות, אלא מתוך הבנה שזהו הצעד ההכרחי והנכון במציאות הקיימת.

בנוגע לטווח הארוך, שילת טען כי בשביל להגיע לפיתוח כלכלי נדרש אקוסיסטם תומך הכולל הכשרות מקצועיות, מערכות חינוך מותאמות, מוסדות אקדמיים ותשתית מקיפה שיבטיחו צמיחה ברת-קיימא ולא מהלך נקודתי המתבסס על חיזוק ענף תעשייה בודד.

איציק שמולי, מנכ"ל פדרציית ניו יורק בישראל

שמולי הציג את נקודת המבט של הפילנתרופיה מצפון אמריקה, המתייחסת לאירועי השבעה באוקטובר כרגע מכונן עבור העם היהודי כולו. בהתאם לכך, נרשמה התגייסות יוצאת דופן, הן במענה לצרכים החיראיוניים והן בתמיכה בתהליכי שיקום אזורים. מהלך זה מתבצע תוך שותפות עם החברה האזרחית, שמהווה גורם מרכזי בהתמודדות עם המשבר. שמולי ציין כי רק מהפילנתרופיה האמריקאית גויסו מאז תחילת הלחימה מעל לשני מיליארד דולר, כאשר פדרציית ניו יורק לבדה תומכת כיום ביותר מ-400 ארגונים, כולל יישובים בעוטף ובצפון, בתי חולים, משפחות חטופים ויחזמות קהילתיות מגוונות.

בתוך כך, שמולי הדגיש את הצורך הדחוף בבחינה מחודשת של מדיניות הסיוע הממשלתית, בעיקר כלפי יישובים שנפגעו אך אינם מוגדרים פורמלית כ"מפונים". לדבריו, כיום המדיניות מתבססת על קריטריונים גיאוגרפיים נוקשים, ובעקבות כך נשארו קהילות שלמות (בהן גם יישובים ערביים ודרוזיים) ללא מענה מספק, אף שספגו פגיעות קשות. הוא הדגיש כי ההתייחסות לפגיעה צריכה להיות מהותית ולא רק פורמלית, וכי כל קהילה שנפגעה ראויה לתמיכה.

כמו כן, שמולי התייחס לאוכלוסיות חדשות שנחשפו לצרכים ייחודיים, ובהן נשים משרות, בני ובנות זוג של אנשי מילואים, משפחות החטופים וקהילות שחוו טראומה. הוא קרא להרחיב את היצע השירותים המותאמים עבור אוכלוסיות אלה כולל פתרונות קהילתיים, קבוצתיים ובלתי פורמליים, והדגיש את חשיבות החינוך הבלתי פורמלי, כגון תנועות הנוער, בתהליכי ההתמודדות של ילדים ובני נוער.

עוד העלה את חשיבות הוודאות כמרכיב קריטי בקבלת החלטות של משפחות וקהילות באשר לעתידן. לדבריו, שאלות כמו האם לחזור ליישוב או האם לפתוח מחדש עסק תלויות בתחושת ביטחון, בתחושת השייכות, בתחושת ההזדמנות ובתחושת של מידת וודאות לגבי העתיד. לדבריו, חשוב לתושבים לדעת מה תהיה איכות החינוך, אפשרויות התעסוקה ומה החזון האזורי הרחב.

בהקשר זה, שמולי הזהיר מפני שימוש בנתונים כמותיים בלבד, כמו שיעור חזרה של תלמידים לבתי הספר - וקרא לבחון לעומק האם המערכות המקומיות ערוכות לתת מענה משמעותי לצרכים הרגשיים, החברתיים והטיפוליים שנוצרו. לדבריו, יש לבדוק האם מערכות הרווחה מאוישות מספיק, האם הצוותים החינוכיים הוכשרו, והאם תשתיות התמיכה קיימות בפועל.

בסיום דבריו הדגיש את מקומה המרכזי של הקהילה כתשתית לשיקום. לדבריו, ללא חיזוק הקהילה עצמה, יהיה קשה לייצר תהליך שיקום משמעותי ומתמשך. הוא קרא לשיתוף פעולה אפקטיבי עם הממשלה, שיתחיל כבר משלב התכנון, ויתבסס על חלוקת משימות בין השחקנים הפועלים. לבסוף, חתם במסר של תקווה: מתוך המשבר נולדות יחזמות חדשות, ואנשים צעירים בוחרים לחזור לנגב ולגליל לא כמעשה סמל אלא כפרויקט חיים. לדבריו, תפקיד המדינה והפילנתרופיה הוא לחזק את המגמה הזו ולתת לה תשתית של ממש.



ד"ר דבורה אברמזון-ברוש, מכון ירושלים למחקרי מדיניות

בדבריה, אברמסון הצביעה על הצורך הדחוף להחיל בישראל מדיניות פיתוח אזורי הנשענת על עקרונות מקצועיים ונתונים עדכניים. לדבריה, אזור הוא ישות מורכבת הנקבעת לפי שלושה אינדיקטורים עיקריים: יוממות בין יישובים, גודל אוכלוסייה, וצמיחה כלכלית המבטאת בתמ"ג אזורי. היא הביעה צער על כך שבשראל לא נמדד תמ"ג אזורי או עירוני, מצב המוביל להחלטות שגויות בנוגע לגבולות אזורים ולאופן חלוקת המשאבים בין ענפים.

אברמסון הדגישה כי מדיניות הממשלה אינה מתבססת על תפיסות אלה אלא על קריטריונים גאוגרפיים מקובעים, כמו קו של שבעה או תשעה קילומטרים מהגבול, אשר אינם רלוונטיים להבנת תהליכים כלכליים מקומיים. לשיטתה, ענפי הכלכלה המובילים בפריפריה כיום הם חקלאות, ותעשייה מסורתית, אך ההתמקדות הציבורית והפוליטית נוטה להתעלם ממנה.

היא טענה שפיתוח כלכלי מכליל מחייב זיהוי מדויק של היתרונות היחסיים המקומיים. במסגרת זו, הביעה הסתייגות מההנחה כי אגרוטק הוא בהכרח התחום שיביא את הפריצה האזורית, וקראה לבחון מחדש את מוקדי ההשקעה בכל אזור.

לצד הביקורת, הציעה מספר רעיונות אופרטיביים, בהם הקמה של משלחות כלכליות אזוריות ממוסדות וממומנות לאורך זמן, חיזוק התמרוץ הכלכלי לרשויות מקומיות באמצעות קישור בין הצלחות עסקיות להכנסות תקציביות לרשות, והובלת מהלך לאומי למדידת תמ"ג עירוני ואזורי. היא הזמינה את כלל הנוכחים לקחת חלק במהלך זה, מתוך הבנה שיצירת תשתית מקצועית לפיתוח אזורי היא משימה לאומית מהותית.